

LUKÁCS ISTVÁN

A magyar irodalom recepciója Szlovéniában a XX. században

Irodalmak közötti folyamatok egyik lehetséges osztályozása megkülönböztet genetikus kapcsolatokat és tipológiai összefüggéseket.¹ Magyar–délszláv irodalmi érintkezések esetében a genetikus kapcsolatok feltárására eddig jóval több figyelem jutott, mint a tipológiai összefüggések vizsgálatára. Tegyük hozzá rögtön azt is, hogy a magyar–szlovén irodalmi kapcsolatok vonatkozásában az irodalomtörténet-kutatásnak mindkét irányban vannak adósságai.² A genetikus kontaktusok számbavételén túl a tipológiai rokonságokról sem szabadna megfeledkezni. Ez utóbbi elemzéseket indokolná az a körülmény is, hogy a történelmi, politikai és kulturális érintkezések nem voltak olyan jelentősek, mint a horvátok és a szerbek esetében.³

A magyar irodalom szlovéniai recepciójának fenti általános jegyein kívül szólunk kell még az *irodalmi közvetítőkről*, a *szlovén hungaricákról*, és ezzel összefüggésben a *magyar slovenicákról*,⁴ valamint a különféle *közvetítő csatornákról*.

Irodalmak közötti folyamatok vizsgálatakor gyakorta megfeledekezünk, hogy e szellemi mozgásokat emberek irányítják, a jó irodalmi kapcsolatok mögött *irodalmárok személyes kontaktusait* kell látnunk. A szlovén–magyar érintkezések híven tükrözik ezt. Az ismert szlovén irodalomtörténész, Ivan Prijatelj (1875–1937) Asbóth Oszkár (1852–1920) felkérésére 1903-ban rövid áttekintést adott a szlovén irodalomról az *Egyetemes Irodalomtörténet* számára.⁵ Levelezésüket ebben a tárgyban Angyal Endre közölte a *Studia Slavica*-ban (1967). Vilko Novak szlovén néprajztudós és szlavista és Pável Ágoston (1886–1946) barátságának köszönhetően a 30-as években sok publikáció jelenik meg Szlovéniában a magyar irodalomról és Magyarországon a szlovén literatúráról. A 60-as évektől kezdődően Štefan Barbarič (1920–1988) irodalomtörténész közöl alapos tájékozottságról tanúskodó ismertetéseket a magyar irodalomról. Barátságot köt Tamási Áronnal, és Illyés Gyula is személyes ismerősévé válik.

A szlovén sajtóban a XX. században folyamatosan találkozunk magyar irodalommal foglalkozó írásokkal. A *szlovén hungaricákra* vonatkozó első átfogó dolgozatot Vilko Novak írta meg a harmincas évek végén.⁶ Novak írása bibliográfiai pontossággal gyűjti egybe az addigi hungaricákat. A szerző külön is kiemeli a muratáji szlovén nyelvű tájirodalom közvetítő szerepének jelentőségét. Felsorolja azokat a magyar szerzőket, akiket ottani fordítók népszerűsítettek az ún. prekmurjei (murántúli) nyelvjáráson, pontosabban regionális irodalmi nyelven. Novak dolgozatában számba veszi a magyar irodalom ljubljanei fogadtatását is. Megemlíti, hogy Petőfi *A hóhér kötele* című regényének két fordítása is megjelent Szlovéniában: 1911-ben és 1934-ben. Végezetül felsorolja a harmincas években frott saját, magyar vonatkozású cikkeit is.⁷ Ezekből az írásokból a szlovén olvasó betekintést kap a kortárs magyar irodalmi életbe. (Pável Ágoston szlovén és horvát vonatkozású írásait ugyanebben az időben publikálja Magyarországon.) Szabadunk 30-as éveiben Magyarországon is érzékelhető nyitás, tapogatózó érdeklődés a szomszédok irányába. Nem vitatható, hogy ennek oka a belülről fakadó őszinte érdeklődés, a szomszédaink szellemi értékei iránti kíváncsiság is. A novaki–páveli irodalomközvetítői örökség igazi letéteményese és folytatója Szlovéniában

Štefan Barbarič lett. Petőfi szlovénra fordított verseiről a költő halálának 100. és születésének 150. évfordulója kapcsán részletes áttekintést adott.⁸ Szakszerű és elmélyült elemzése rámutat a fordítások gyengéire is. A Petőfi-bibliográfiát 1973-ban Vilko Novak és Jože Munda egészítte ki.⁹ A már említett Ivan Prijateljnek az Egyetemes Irodalomtörténet számára a szlovén irodalomról adott áttekintése kapcsán Barbarič egy újabb tanulmányában az *Enciklopedija Jugoslavije* magyar és szlovén irodalmi kapcsolatokkal foglalkozó két szócikkének – A délszláv irodalom a magyaroknál, A magyar irodalom a délszlávoknál – hiányosságaira mutat rá.¹⁰ Kiegészítései elsősorban az 1945 előtti korszakot érintik. Itt olvashatjuk azt is, hogy Vilko Novak e tanulmány megírásának időpontjáig kb. 50 hungarisztikai vonatkozású bibliográfiai egységet hozott létre. Barbarič jelentős kiegészítései egyúttal figyelmeztető értékűek: a magyar–szlovén irodalmi kapcsolatok filológiai feltárására több figyelmet kellene szentelni, a dilettantizmust és felületes megközelítést szakszerűséggel kellene fölvaltani. Egy újabb tanulmányában, amelyet 1980-ban írt, már főként az 1945 utáni fordításokat veszi számba.¹¹ Az összevont szlovén mérleg, írja, kb. 50 cím. Ez igen kedvező, hiszen sem a horvátok, sem a szerbek nem jelentettek meg ennyi magyar szépirodalmi művet.

A szlovén hungaricákkal párhuzamosan ejtsünk néhány szót a magyar szlovénicákról, némileg enyhítve Vilko Novak megállapítását, amely így szól: „Szinte nincs is olyan kiáltó példa Európában két szomszédos nép viszonylatában, mint volt – s részben ma is – a szlovénok nemtörődömsége mindazzal szemben, ami magyar – és viszont.”¹² A szlovén irodalom magyarországi népszerűsítésében Pável Ágoston nem pusztán délszláv tárgyú tanulmányokkal vette ki részét, hanem szlovén művek fordítójaként is kiemelkedő szerepet vállalt.¹³ Ivan Cankar (1876–1918), a modern szlovén próza első számú képviselője műveinek ő volt legelső tolmácsolója nálunk. Pável szerepéről a magyar–szlovén kapcsolatokkal foglalkozó szakemberek is említést tesznek. A szlovén irodalom magyarországi fogadtatását vizsgálva – paradox módon – többnyire Szlovéniában publikált elemző írásokra kell hagyatkoznunk Gállos Orsolya, a kortárs szlovén irodalom jó ismerője Magyarországon a hetvenes évek elején írott tanulmányában rövid és nagyon vázlatos áttekintést ad a szlovén irodalom magyarországi fogadtatásáról.¹⁴ Felsorolja az addig lefordított műveket, és több magyarországi recenzióból is idéz. Štefan Barbarič a magyar irodalom szlovéniai fogadtatása kapcsán számadatokkal illusztrálja, hogy a magyar mérleg hasonló a szlovéniaihoz: a nyolcvanas évekig a budapesti Európa Könyvkiadó, a jugoszláviai Forum és a szlovéniai Pomurska založba kiadók összesen mintegy 35 címet jelentettek meg.¹⁵ A korábbi és az újabb fordításokat is számba vette Marjanca Mihelič.¹⁶ Áttekintéséből kitűnik, hogy az utóbbi két évtizedben lefordított szlovén művek jó áttekintést adnak a magyar olvasónak a kortárs szlovén irodalomról. Egy másik tanulmányában a magyarországi szlovenisztikai kutatások rövid áttekintését adja – bibliográfiai teljesség nélkül.¹⁷

A magyar irodalom szlovéniai és a szlovén irodalom magyarországi népszerűsítésének a század folyamán kialakultak ma már jól körvonalazható közvetítő csatornái. A muratáji szlovén tájirodalomban 1919-ig lépten-nyomon találkozunk magyar szerzők szlovénra lefordított műveivel. Később a szlovénok szellemi központja, Ljubljana építi tovább a magyar kapcsolatokat. Korábban itt is rá-rábukkanunk magyar vonatkozású írásokra, de ezek igen esetlegesek. A Pomurska založba (könyvkiadó) életre hívásával (1954) *Muraszombat* (Murska Sobota), amely korábban a Muratájnak fontos szellemi centruma volt, ismét részt vállal a kapcsolatok építésében: főként az itt kiadott magyar szerzők szlovén nyelvre lefordított műveivel, szlovén–magyar kétnyelvű

kiadványokkal és magyar nyelvű könyvekkel. A Muratájon ma kibontakozó magyar nemzetiségi szépirodalom mindkét irányba erősít(hetné) a kapcsolatokat. „Muratáj” címmel 1988-ban „Irodalmi, művelődési, társadalomtudományi és kritikai folyóirat” indult, amely földrajzi és szellemi helyzeténél fogva a kapcsolatépítésnek és -teremtésnek fontos láncszeme lehetne. Nem szabad megfélekednünk a vajdasági magyar irodalomról sem, amely a szlovéniai magyar irodalomhoz hasonló pozíciót tölt be. Vajdasági magyar lapokban szlovén szerzők műveivel mindig is találkozhattunk. Az 1933-ban indult szombathelyi *Vasi Szemle* (1940-től Dunántúli Szemle) még Pável életében, éppen a viszonyosság elvét tartva szem előtt, főlvállalta a szlovén irodalom magyarországi népszerűsítését. De tették ezt a kor legismertebb szlavistái is Budapesten: Asbóth Oszkár, Melich János és Hadrovics László. Napjainkban a budapesti *Európa Könyvkiadó* kötelezte el magát a páveli hagyomány és örökség folytatása mellett.

A Mura és a Rába közötti terület a X. századtól egészen 1919-ig a magyar állam fennhatósága alatt állott. Az évszázadok folyamán e területen kibontakozó és fejlődő szlovén nyelvű regionális tájirodalom több ponton is kötődött a magyar kultúrához. Az itt megjelenő könyveket kezdetben a magyar ábécé betűivel nyomtatták, később – leszámítva az 1941 és 1945 közötti időszakot, amikor a Muratáj ismét Magyarországhoz tartozott, s az ún. Gaj-féle (horvát) helyesírás tilos volt – kizárólag a Gaj-féle helyesírással. Ezeknek a könyveknek magyar mecénásai voltak. Magyar egyházi és iskolai könyveket rendszeresen fordítottak szlovén nyelvre. Petőfi, Arany és Vörösmarty verseinek első szlovén nyelvű fordításai ezekben a tankönyvekben láttak napvilágot. A nyelvi, kulturális és etnikai érintkezések révén e tájnyelvbe sok magyar nyelvi elem került.¹⁸ A Muratáj szellemi életébe Budapest és Ljubljana felől beszüremkedő hatások itt részben lecsapódtak, de útjukat folytatták is, egymást keresztezve, a két kulturális központ irányába. Ez a földrajzi és politikai tájegység, amely a magyar–szlovén együttélés szerencsésnek mondható képződménye, természetesen nem pusztán mechanikus közvetítő közeg volt, hanem teremtő és formáló szellemi térség is. Az aktuális politikai mozgások, események és fordulatok e szellemi áramlásban mindig is meghatározó szerepet játszottak.

Magyar vonatkozású írásokkal, vers- és prózafordításokkal a múlt század végétől, bár nem oly gyakorisággal, mint a Muratájon, de Ljubljanában is találkozunk. Anton Aškerc (1856–1912), akinek költészete a szlovén realizmus csúcspontját jelenti *Fred spomenikom Petőfijevim* (Petőfi szobra előtt) című versében,¹⁹ amely pesti útjának emlékét őrzi, éppen Petőfi költészetének szellemében figyelmezteti a magyarságot, hogy elveszti szabadságát az a nemzet, amely másoknak meg nem adja. Josip Stritar (1836–1923), aki a XIX. század második felének legjelentősebb szlovén irodalomkritikusa és esztétája, *Dunajske elegijeiben* (Bécsi elégiák) hasonló hangnemben és rokon politikai megfontolásból bírálja a nemzetiségekkel szemben intoleráns magyarságot. A főként politikai okokkal magyarázható Aškerc–Stritar-féle kritikus hangnem a XX. század folyamán eltűnik, helyette az új értékek feltárása kerül előtérbe. Alojz Gradnik (1882–1967), a szlovén modern költészet egyik jeles alakja 1933-ban Ady, Kosztolányi és Reichard Piroksa verseit jelenteti meg szlovén nyelven.²⁰ Ezeknek az elszórt és esetleges szépirodalmi magyar vonatkozású információknak, utalásoknak a jelentőségét nem szabad túlbecsülnünk. A magyar irodalom ljubljana-i fogadtatásának fordulópontját jelentették Vilko Novaknak a harmincas években születő írásai, amelyek szinte programszerűen figyelmeztették a szlovénokat, hogy többet kell tenniük a szomszédos magyarság jobb megismerése érdekében.²¹ Novak muravidéki származása, magyar nyelvismerete szinte predesztinálta őt a közvetítői szerep felvállalására. A magyar iro-

dalmat és tudományt népszerűsítő tevékenységének a betetőzése volt *Az ember tragédiájának* átültetése szlovén nyelvre.²² A művet Novak nyersfordítása alapján Tine Debeljak (1902–1989) költő és műfordító fordította. A fordítás egy tervezett bemutató alapjául szolgált volna, ám az előadás 1941-ben politikai okok miatt nem valósulhatott meg. Szeli István újvidéki irodalomtörténész szerint a létező hét horvát-szerb fordítás ellenében ez a szlovén nyelvű sikerült a legjobban.²³

Mindezek után természetesen nem kell csodálkoznunk, hogy a második világháború éveiben magyar irodalmi vonatkozású írásra nem akadunk Ljubljánban.

Az ötvenes években minden korábbinál agresszívebben a politikai viszonyok alakulása határozta meg a kulturális mozgásokat. Ez azután mély gyökereket verve a kelet-közép-európai népek együttélésének, inkább egymás mellett élésének, vagy még inkább egymás ellen élésének szerves részévé vált napjainkig. A kommunista pártok Tájékoztató Irodájának 1948-as, Jugoszláviát megvédező határozata mindkét részről hallgatásra ítélte azokat, akik korábban is elkötelezett hívei voltak a magyar–délszláv közeledésnek. A dogmatikus irodalomfelfogásnak, természetesen, Jugoszláviában is voltak hívei. Franc Šebjanič így jellemzi a háború előtti magyar irodalmat: „A magyar irodalom a múltban igen távol állt a valóságos élettől, messze a magyar néptől. Úgy ábrázolnám, mint egy felfuvalkodott uracsok teljes nemesi díszben a pesti szalon parkettjén, cigányzene és bárgyú úri szokások közepette, vagy úgy festeném le, mint egy felfuvalkodott mágnást vidéki kúriájában, valahol távol a romantikus pannon alföld peremén.”²⁴ Itt ugyan írókat és költőket Šebjanič nem nevez meg, ám kétségünk sem lehet afelől, hogy Babits és Kosztolányi messze alul maradnak a sebjaniči mércén. Nem éppen dicsérfő gondolatait, meglátásait szerzőnk kiterjeszti a második világháború utáni magyar irodalomra is. Lesújtó ítéletéből Déry Tibor és Illyés Gyula sem marad ki. Nyilván tájékozódott a korabeli magyar irodalomkritika felől. Sajnálatos módon Šebjaničnak jó alapul szolgálhatott az a Lukács Györggyel készült belgrádi interjú, amelyet 1948-ban a szlovénok is megjelentettek.²⁵ Lukács a beszélgetésben kifejti, hogy az új társadalmi rendnek az irodalmi realizmusra van szüksége, a dekadens irányzatok kora lejárt, a szocialista irodalom számára csakis és kizárólag a Tolsztoj-féle művészet, valóságábrázolás a követendő példa. Ebben az időszakban – jellemző módon – magyar népmeséket és ifjúsági irodalmat fordítottak szlovén nyelvre.

Az ötvenes évek legkiemelkedőbb, részben magyar történelmi vonatkozásokat is tartalmazó publikációja Ivan Grafenauer (1880–1964) irodalomtörténész és néprajzkutató *Slovenske pripovedke o Kralju Matjažu* (Szlovén népmesék Mátyás királyról) című munkája.²⁶ Mátyás király a szlovén népköltészetben szinte mitikus hősnak számít. Grafenauer egybegyűjtötte a róla szóló szlovén népmeséket, és nagyon alapos tanulmányban jellemezte a szlovén népköltészet Mátyás-hagyományát: „A Mátyás királyról szóló szlovén népmesék Kelet és Nyugat között helyezkednek el, a bizánci és a román–német világ között; azaz nem olasz–németek és nem bizánci-balkániak, hanem mindkettő egyszerre, tehát európaiak, egyben pedig sajátosan a mieink, *szlovénok*”. Grafenauer a Mátyásról szóló népmesékkal foglalkozó tudományos publikációknak egész európai panorámáját adja, ám egyetlen magyar történelmi, néprajzi írást nem említ. Nyilván nem tudott magyarul. A Grafenauer publikálta néprajzi anyagot rövid időn belül Milko Matičetov néprajzkutató egészíti ki.²⁷ Korábban Pável Ágoston is foglalkozott behatóan ezzel a kérdéssel.²⁸ A Mátyásról szóló népmesék több jelentős szlovén író és költő is meghílettek. Anton Aškerc *Stara pravda* (Ósi juss) című, a XVI. századi parasztlázadásokról szóló verses történelmi tablójának egyik darabja a Mátyás feltámadását váró nagyapáról s három unokájáról szól, akik más-más szempontból